

ENERGETICKÁ BEZPEČNOSŤ ČO TO JE A ČO S TÝM?

ANDREJ N. VILLÁNYI (pseudonym) – Autor je doktorandom na Central European University v Budapešti, v súčasnosti pracuje v oblasti vnútornej bezpečnosti pre Európsku Komisiu.

O problematike energetickej bezpečnosti sa v poslednej dobe hovorí takmer častejšie než o počasí, a aj „analýz“ energetickej problematiky je zrazu ako húb po daždi. Avšak aj napriek množstvu analýz a publikácií vnímavému čitateľovi chýba odpoveď na otázku, čo energetická bezpečnosť vlastne je a ako ju riešiť. Práve tieto dva aspekty budú v rámci priestorových možností predstreté v tomto príspevku. Keďže je energetická bezpečnosť, tak ako každá iná bezpečnosť, kontextuálnym konceptom, pozrieme sa na tieto otázky z pohľadu Slovenskej republiky ako malej otvorenej ekonomiky v posttranzitívnom období, a predostrieme niekoľko tematických perspektív ktorých výber, aplikácia a prioritizácia však zostáva politickou voľbou.

Dopady vysokých cien ropy sa reflektujú do cien ostatných energetických surovín, a vlastne do celého hospodárstva. Skutočnosť, že zmeny cien energií voliči priamo pociťujú vo svojich peňaženkách, vzbudzuje záujem nielen médií, ale aj politikov. V tejto situácii nejasnosť medzi jednotlivými aspektmi energetickej politiky, energetickej bezpečnosti a obchodu s energetickými komoditami ako dôsledok často vedie k nespolahlivým analýzám, zmätočným záverom a chybným odporúčaniam, ktoré môžu vytvárať tlak na politikov, aby sa uberali nesprávnym smerom v snahe o riešenie symptómov a nie samotného problému.

ČO JE TO ENERGETICKÁ BEZPEČNOSŤ?

Energetickú bezpečnosť je možné vnímať ako samostatný rozširujúci aspekt bezpečnosti (štátu), po boku vojenskej, hospodárskej či environmentálnej bezpečnosti, alebo ako ich podriadený, doplňujúci aspekt. V každom prípade si však musíme položiť tri základné otázky, ktoré definujú bezpečnosť: (1) koho/čo chrániť;

neným plynom), sa skôr zameriavajú na aspekty bezpečnosti ponuky energetických surovín. Významné tranzitné krajiny (Ukrajina, Bielorusko, Poľsko či Slovensko) by sa podľa očakávaní mali tiež zameriavať na udržanie tohto výnimočného postavenia v budúcnosti či a ako to robia, zostáva však otázne.

Pri najužšom vnímaní energetickej bezpečnosti ako rozširujúceho aspektu vojenskej bezpečnosti je potrebné zabezpečiť, aby armáda a krízové zložky štátu („tanky a sanitky“) mohli plniť svoje úlohy v prípade ohrozenia záujmov štátu vojenským napadnutím či živelnou pohromou. Teda aby bol dostatok pohonných hmôt a energie, aby mohla fungovať armáda, záchranné služby, nemocnice atď. V tomto prípade ide najmä o technické zabezpečenie dodávok a zásobovania skrze ochranu tzv. kritických infraštruktúr a vytvorenie a udržiavanie strategických zásob surovín (štátne hmotné rezervy).

V prípade širšieho vnímania sa do rovnice okrem technických aspektov zabezpečenia

Okrem už spomínaného vojensko-krízového či environmentálneho aspektu energetickej bezpečnosti, najmä v súčasnosti počujeme o aspektoch ekonomických. A práve snaha o aplikáciu logiky bezpečnosti (strach, urgencia, totálna deštrukcia) na trh je obrovským rizikom. Ako už v roku 1988 Giacomo Luciani poznamenal v súvislosti s primárnou otázkou energetickej bezpečnosti „bezpečnostné implikácie závislosti na vonkajších zdrojoch sú iba rétorickými prostriedkami pre dosiahnutie politického cieľa, a bolo by vhodnejšie hovoriť o prostom ekonomickom alebo komerčnom riziku.“

Kým štát má zvyčajne za úlohu maximalizovať bezpečnosť svojich občanov, moderný sociálny štát k tomuto cieľu pridáva aj snahu maximalizovať (podmienky pre) prosperitu svojich občanov. Ekonomickí aktéri (firmy), na rozdiel od štátov, majú za cieľ maximalizovať zisk (nech už je definovaný finančne alebo obsahuje aj iné hodnoty). Ak firmy túto úlohu neplnia efektívne, je normálne, že zbankrotujú, aby uvoľnili miesto a zdroje pre efektívnejších hráčov na

„PRE ZVYŠOVANIE CIEN, KTORÉ BUDE URČITE POKRAČOVAŤ, PLATÍ STARÉ ČÍNSKE PRÍSLOVIE: ZMENY, KTORÝM SA NEDOKÁŽEME VYHNÚŤ, JE LEPŠIE PRIVÍTAŤ S OTVORENOU NÁRUČOU.“

(2) pred kým/čím chrániť; (3) kto a ako má chrániť. Tieto tri otázky, aj keď jednoduché, nie sú v žiadnom prípade triviálne. V prípade vojenskej bezpečnosti, ktorá je azda najtradičnejším aspektom bezpečnosti štátu a jej aspekty sú rovnaké u každého demokratického štátu, sú odpovede na minimálne prvé dve otázky jasné: štát za pomoci diplomacie a armády chráni svoju územnú celistvosť a suverenitu. V prípade energetickej bezpečnosti jednotliví aktéri nie sú tak jasne identifikovateľní. Odpoveď na tieto otázky je v tomto prípade do značnej miery politickým rozhodnutím, ktoré označením ohrozených (prvá otázka) a ohrozujúcich (druhá otázka) aktérov predukuje náplň energetickej bezpečnostnej politiky (obsah tretej otázky). Azda najmarkantnejší rozdiel vo vnímaní energetickej bezpečnosti medzi jednotlivými krajinami závisí od ich energetickej a ekonomickej situácie.

Krajiny, ktorých hospodárstvo je závislé od vývozu energetických surovín, vnímajú energetickú bezpečnosť najmä ako otázku zabezpečenia príjmov rozpočtu skrze bezpečnosť dopytu. Krajiny ako Slovenská republika, ktoré sú závislé od dovozu energetických surovín a nemajú výnimočné postavenie na globálnom trhu s titulu svojej veľkosti (ako Japonsko na trhu so skvapal-

krízovej situácie dostávajú aj ekonomické, environmentálne a politické aspekty. Okrem týchto aspektov na rovniciu energetickej bezpečnosti vplývajú partikulárne záujmy ekonomických a politických skupín po celej dĺžke dodávateľského reťazca, od zákazníka cez tranzit až po ťažbu, ktoré využívajú urgenciu a prioritizáciu, ktorá je otázkam bezpečnosti vlastná, na jednoduchšie presadzovanie vlastných partikulárnych záujmov na politickej scéne.

Definície energetickej bezpečnosti pre krajiny dovážajúce energetické suroviny pozostávajú najčastejšie z troch aspektov: (1) prístupu k adekvátnemu množstvu energetických surovín, (2) v adekvátnej forme a (3) za adekvátnu cenu. Už na prvý pohľad je však jasné, že tieto tri optimistické a všeobjímajúce aspekty nie sú príliš užitočné, ak sa ich pokúsime využiť pre analýzu. Adekvátne množstvo a formu je možné analyzovať podľa historických údajov o spotrebe, avšak adekvátna cena je viac chimerický, než ekonomický alebo analytický pojem. Avšak aj keď nikto túto báju chiméru energetickej bezpečnosti, nevidel, táto skutočnosť neuberá na jej politickej popularite. V konečnom dôsledku je najlepším strašiacom niečo, čo nikto nevie opísať, a ľudský strach je potom ohraničený iba vlastnou predstavivosťou totálnej skazy.

trhu. V konkurenčnom prostredí trhu musia byť aktéri vystavení permanentnému riziku krachu a prevzatíu iným aktérom, iba v takom prípade budú nútení dosahovať ekonomickú efektivitu, teda maximalizáciu hodnoty v podmienkach obmedzených zdrojov. Stabilita a efektivita trhového prostredia je závislá od existencie pravidiel trhu, nie na individuálnej existencii jednotlivých firiem.

Firmy ako ekonomickí aktéri však plnia dôležité funkcie pre fungovanie štátu – zabezpečujú mnohé dôležité verejné statky vrátane energetickej bezpečnosti. Energetická bezpečnosť ako verejný statok zahŕňa najmä univerzálnu službu a stabilné dodávky energií (dostupnosť elektriny, plynu či motorových palív pre občana – voliča). Štát v tomto zmysle má záujem aby boli tieto verejné statky zaistené. Keďže tieto aspekty sú vo verejnom záujme, a nie vždy sú ekonomicky zaujímavé a finančne opodstatnené pre firmy, je vhodné, aby štát poskytovanie týchto služieb zaisťoval (buď sám, čo nie je vždy efektívne; alebo ich zabezpečenie upravoval skrze regulátora, čo má zase iné nástrahy). V tomto zmysle štát nemá racionálny dôvod zabezpečovať existenciu jednotlivých ekonomických aktérov, ale má mať záujem na vysokej úrovni zabezpečenia verejného statku

energetickej (surovinovej) bezpečnosti. Keďže je však často komplikované oddeliť poskytovanie služby od jej poskytovateľa, politici radi využívajú tieto nejasnosti na presadzovanie iných cieľov.

AKO ZABEZPEČIŤ UDRŽANIE ČI ZVÝŠENIE ENERGETICKEJ BEZPEČNOSTI SLOVENSKEJ REPUBLIKY?

Ako sme naznačili v úvode, pri analýze energetickej bezpečnosti je potrebné odpovedať na tri otázky: (1) koho/čo chrániť – identifikácia ohrozených; (2) pred kým/čím chrániť – identifikácia ohrozujúcich a hrozby; (3) kto a ako má chrániť – identifikácia zodpovedných aktérov a obsah energetickej bezpečnostnej politiky, ktorú majú vykonať. Ako sme spomínali, všetky tieto otázky sú svojou povahou politické. Ak túto skutočnosť dáme do kontextu zložitosti oddelenia úlohy štátu pri zabezpečovaní verejných statkov a využívania aktivít štátu na partikulárne politické ciele, je pochopiteľné, prečo nie je užitočné z analytického hľadiska hovoriť o špecifických cenových aspektoch či ochrane jednotlivých firiem ako o súčasť energetickej bezpečnosti.

Práve z tohto dôvodu je potrebné zamerať sa na tie aspekty energetickej bezpečnosti, ktoré

trhový mechanizmus nedokáže spontánne zabezpečiť, a štát musí vytvoriť legislatívne alebo ekonomické incentívy pre ekonomických aktérov, aby tieto ciele vo verejnom záujme splnil. Ak vychádzame z logiky, ktorú sme v prvej časti príspevku predostreli, energetická bezpečnosť musí zabezpečiť schopnosť štátu zabezpečiť svoje základné úlohy, ako je územná celistvosť, suverenita a ochrana obyvateľstva v čase antropogénnych alebo prírodných krízových situácií, a v neposlednom rade vývoj nových technológií a podpora primárneho výskumu, ktoré prispievajú k lepšiemu dosiahnutiu ostatných cieľov – a prispôsobeniu sa výzvam budúcnosti.

V tomto zmysle pre Slovenskú republiku je možné rozdeliť otázku energetickej bezpečnosti na tri aspekty, ktoré by mali byť prioritné pre energetickú politiku štátu: (1) zabezpečenie stabilných dodávok, (2) zabezpečenie štátnej politickej suverenity, (3) zabezpečenie ekonomickej konkurencieschopnosti.

Zabezpečenie stabilných dodávok je azda „najtechnickejší“ aspekt, ktorý je možné zabezpečiť skrze zabezpečenie stability distribučných sietí, vytváranie a starostlivosť o strategické zásoby, diverzifikáciu domácej spotreby energie vrátane podpory domácich a obnoviteľných zdrojov či zvyšovanie efektivity spotreby. Vzhľadom na

topografiu Slovenskej republiky je decentralizácia energetických sietí v spojení s budovaním inteligentných rozvodov jedným zo zaujímavých nových trendov. Pochopiteľne, ak do krajiny nie je možné doviesť požadovaný objem energetických nosičov a domáca výroba je nedostatočná, stabilita siete nemôže byť zabezpečená. V tomto zmysle sa stabilita dodávok v prípade čistých importérov, ako je Slovensko, prelína s aspektom zabezpečenia štátnej politickej suverenity. Táto môže byť zabezpečená schopnosťou vystáť prípadné technické problémy, alebo nekomerčné správanie dodávateľov surovín. Pre zabezpečenie surovín v oblasti energetiky je potrebné zabezpečiť domácu stabilitu dodávok, znižovanie potreby importu skrze zvyšovanie efektivity a diverzifikáciu domácej spotreby. Zásobovanie zo zahraničia je tam, kde to je možné, potrebné diverzifikovať, čo je v prípade Slovenska realizovateľné iba v úzkej spolupráci so susednými krajinami.

Zabezpečenie ekonomickej konkurencieschopnosti je možné skrze podporu zvyšovania energetickej efektivity (znižovanie energetickej náročnosti hospodárstva), vytvorenie a udržanie silného, ale najmä politicky nezávislého regulačného rámca a podporu nových technológií a vedeckého vývoja priamo na Slovensku. Keďže trhy z energiami sú v súčasnosti regionálne až globálne, je kontraproduktívne snažiť sa na základe politickej objednávky skrze regulátora fušovať do cien. Ak chce vláda robiť vládnu politiku, je to omnoho efektívnejšie skrze adresné dávky núdzným než skrze celoplošnú reguláciu. Ak ekonomicky aktívni aktéri na trhu nedostávajú správne cenové impulzy a sú dotovaní (vlastným alebo dodávateľským) štátom skrze nižšie ceny energií, táto skutočnosť sa neskôr odrazí na (ekonomickej aj sociálnej) nákladnosti razantného prispôsobovania sa. Takúto situáciu, keď štát už nie je schopný alebo ochotný naďalej subvencovať výrobcu (či celý odberateľský štát), sme na Slovensku zažili začiatkom 90. rokov, Bielorusko a Ukrajina ju zažili len nedávno.

Nepríjemnou pravdou, najmä pre nepripravených, zostáva fakt, že zvyšovanie cien v súčasnosti používaných energií určite bude pokračovať a žiaden štát nebude schopný trvalo potláčať trend, ktorý vyplýva z ekonomickej zákonitosti rastu cien surovín, ktorých dostupnosť sa znižuje a výrobné náklady narastajú. Ako hovorí staré čínske príslovie: zmeny, ktorým sa nedokážeme vyhnúť, je lepšie privítať s otvorenou náručou. Nárast cien fosílnych palív, ich ťažšia dostupnosť na trhu a častejšie nekomerčné správanie nášho najdôležitejšieho východného dodávateľa bude iba jedným z mnohých aspektov zmien, ktoré budúcnosť prinesie.

